

De Theologie van Sabeel en Naim Ateek

Omdat de PKN via o.a. de organisatie Kairos/Sabeel financieel ondersteunt is het goed te weten om wat voor soort organisatie het eigenlijk gaat.

Hieronder treft u twee artikelen aan die daar helderheid over verschaffen. Zeer lezenswaardig.

Allereerst hebben we een samenvatting gemaakt van een artikel, ontvangen van dr. Geert(Cahim) Cohen Stuart uit Jeruzalem van de hand van Bruno Hussar.

Daaronder een artikel van ds. Harry Smit, die ooit studie maakte van de theologie van de oprichter van Sabeel, dr. Naim Ateek.

De RK-theoloog Bruno Hussar (1911 – 1996, in Egypte geboren uit Joodse ouders) schreef een artikel over het boek van Naim Ateek '*Justice and only Justice*'.

Uit dat artikel een aantal citaten:

De belangrijkste taak van de theoloog is om in de Schriften te onderscheiden wat geïnspireerd is en hoe het geïnspireerd is. Twee fundamentele overtuigingen leiden hem in zijn onderzoek:

- 1) de Schriften zijn door God geïnspireerd;
- 2) de Schriften zijn geschreven door mensen, gestempeld door hun tijd, cultuur en karakter.

Op basis van deze twee vooronderstellingen moet de theoloog onderscheiden, wat Gods authentieke boodschap is, die tot ons komt door de Schriften, evenals tot mensen van alle tijden. Hij moet die boodschap van God onderscheiden, die uitgaat boven de historische omstandigheden, waarin de Schriften werden geschreven en aan ons zijn overgeleverd.

Een dergelijke taak kan niet worden uitgevoerd onder de druk van hedendaagse omstandigheden. Zeker in een conflictsituatie, waarbij de theoloog sociaal, politiek of emotioneel betrokken is, kunnen zulke omstandigheden gemakkelijk zijn blik versluieren en hem tot oordelen brengen, waaraan in meerdere of mindere mate de objectiviteit ontbreekt.

Een manier, waarop een theoloog zichzelf kan wapenen tegen het gevaar van niet-objectieve oordelen, is door te proberen anderen met afwijkende of tegengestelde meningen te begrijpen.....

Dit brengt ons tot *de noodzaak van dialoog*, de uitwisseling van elkaar aanvullende opvattingen. Waarheid kan in deze wereld zeker in een conflictsituatie alleen worden benaderd door „opeenvolgende benaderingen”.

Het boek van Naim Stifan Ateek lijkt me een illustratie van wat ik zo even heb gezegd. De schrijver is een man van goede wil.....

Maar zijn echt goede wil en zijn evenwichtigheid maken hem niet altijd echt objectief wat betreft feiten en geschiedenis, en hun echte oorzaken en betekenissen. Noch brengen ze hem „in de huid" van de Joodse Israëli's. Hij bekijkt ze nog steeds van buiten en zit er ondanks zijn meelevende benadering vaak net naast.

In dit artikel, wil ik mijn bezinning beperken tot twee centrale aspecten van Ateeks „Palestijnse Bevrijdingstheologie", die mij typerende voorbeelden lijken van bovengenoemde theologische gedachtegang. Twee aspecten, ontwikkeld onder de druk van politieke omstandigheden, wat geleid heeft tot een tekort aan objectiviteit bij het begrijpen van zowel de diepste beweegredenen van „de andere kant", als van de Schriften.

Ik breng mijn bezinning in de twee vragen:

1 Wat is de werkelijke aard van de betrekking tussen het Joodse volk en het land van hun voorvaders?

2 Is er een betrekking tussen de terugkeer van veel Joden, als volk, naar het land van hun voorvaders en de Bijbel, en zo ja, wat voor betrekking is dat?

Wat is de werkelijke aard van de betrekking tussen het Joodse volk en het land van hun voorvaders?

Ateek erkent het lijden van de Joden gedurende hun lange ballingschap onder de volkeren der wereld, en hij benadrukt het unieke en gruwelijke karakter van de Sjoah. Ondanks zijn goede wil en begrip ziet hij de dingen nog steeds „van buiten".

Zeventien eeuwen leven in de diaspora, beroofd van het minimum aan veiligheid dat alle volkeren genieten; voortdurend overgeleverd aan onteigening, verbanning, min of meer gewelddadige vervolging; en alle vernederende gevolgen van de „catechese der verguizing" die meest anti-evangelische van alle ziektes die christelijke landen eeuwenlang teisterde; dat alles was, en is nog steeds een van de belangrijkste redenen voor de Joden om te verlangen naar een vaderland waar ze als alle andere volkeren in veiligheid en vrijheid kunnen leven en voor de ander om het hen te gunnen.

Ik weet, en Ateek herinnert me eraan, dat deze beschrijving van het lijden van de Joden in de oren van veel Palestijnen een pijnlijke naklank heeft:

„Datzelfde lijden *wij* van de zijde van de Joden! Hoe kunnen zij ons eenzelfde lijden aandoen als zij hebben ondergaan?"

Het is erg moeilijk soorten lijden te vergelijken.

Het is inderdaad moeilijk lijden te vergelijken, maar sommige vergelijkingen zijn opvallend hatelijk. Ateek citeert de onaanvaardbare opvatting van Arnold Toynbee (blz.32): „De behandeling van de Arabieren in 1947 (en 1948) was moreel even onverdedigbaar als de afslachting van zes miljoen Joden

door de Nazi's ... Hoewel in kwantiteit onvergelykbaar met de misdaden van de Nazi's was het vergelijkbaar in kwaliteit." Het is overduidelijk dat Toynbee niet wist, waar hij over sprak.

En Ateek heeft ongelijk als hij schrijft (blz.169): „Het was de Sjoah en *alleen* de Sjoah die de schepping van een tehuis voor de Joden nodig maakte ... De Palestijnen, als gastheren, zullen moeten aanvaarden om het beste deel van Palestina (westelijk Palestina) aan de Joden te geven, niet omdat ze er enig recht op hebben, niet wegens de Balfourverklaring en *zelfs niet wegens het antisemitisme, maar wegens de Sjoah* (mijn cursivering).

Deze uitspraak is onaanvaardbaar. Wat is de Sjoah anders dan het hoogtepunt van de verschrikking van bijna 2000 jaar anti-judaïsme en antisemitisme. Meer nog om de vaak van Palestijnen gehoorde claim, die door Ateeks gezichtspunt wordt gerechtvaardigd: "Waarom zouden *wij* de prijs moeten betalen voor het kwaad van het antisemitisme en de Sjoah? Dat waren verschijnselen van de westerse wereld!" (In feite leden Joden ook onder vervolgingen in Arabische landen, maar die waren niet zo systematisch als in westers christelijke landen. Meestal leefden Joden op vreedzame en vriendelijke voet te midden van de Arabieren.)

Die claim zou inderdaad gerechtvaardigd zijn, als het hebben van een eigen vaderland de *enige* drijfveer voor de Joden zou zijn geweest om terug te keren naar het land, dat sinds 135 AD Palestina wordt genoemd. De Joden hadden zich elders kunnen vestigen. Verschillende gebieden zijn aangeboden, in Oeganda, Argentinië ... Deze aanbiedingen werden definitief afgewezen tijdens het Zevende Zionistisch Congres in Bazel (27 juli 1905) met de volgende verklaring: „De zionistische organisatie houdt vast aan het basisbeginsel van het programma van Bazel, namelijk: de stichting van een wettig beveiligd, publiek erkend tehuis voor het Joodse volk in Palestina en verwerpt hetzij als doel hetzij als middel koloniseringactiviteiten buiten Palestina en zijn buurlanden."

De terugkeer kan alleen goed begrepen worden indien men inziet dat de diepgewortelde gehechtheid van de Joden aan het land van hun voorvaderen er altijd geweest is en nog is, en dat er altijd sommige Joden woonden. Ateek erkent dit als feit, zonder echter de diepte van deze gehechtheid te peilen.

Het is belangrijk te vragen: *Waarom* „vergaten de Joden het nooit?" Wat was de historische kracht die velen van hen ertoe bracht aan het einde van de 19e en tijdens de eerste helft van de 20e eeuw als pioniers terug te komen om het land door hun werk terug te winnen? Wat bracht hen ertoe later, in 1948, als kern van het Joodse volk de staat Israël te stichten met steun van de Joden in de diaspora en met de zegen van de gemeenschap der Verenigde Naties? En dat, zoals eerder gezegd, ondanks aanbiedingen van andere gebieden, waarin ze zich vermoedelijk met minder moeite en problemen hadden kunnen vestigen.

Niet alleen „bleven ze in kleinere of grotere aantallen in het land wonen", *maar het gehele leefsysteem van de kinderen Israëls is altijd aan het land*

gebonden geweest: het Sinaïverbond en de *mitswot* (leefregels), de tempel en zijn offers en riten, de landbouwfeesten volgens de seizoenen ... Dat heeft niets te maken met aantallen inwoners of jaren. Zelfs in ballingschap bleven de Joden bidden en hun feesten vieren volgens die aan het land verbonden patronen.

Zelfs die Joden, en vandaag zijn dat er meer dan vroeger, die *niet geloven in een goddelijke werkelijkheid* van de landbelofte (die de Bijbel echter voorstelt als herhaaldelijk verkondigd aan Abraham, Izaäk en Jakob voor henzelf en hun nageslacht) zelfs die Joden delen een traditioneel geloof in de identiteit van hun volk, als historisch gebaseerd op deze Bijbelse teksten. Ze eisen geen recht op grond van een goddelijke belofte. Voor hen *schept* deze sterke en blijvende verbinding tussen het volk, het Boek (door hen beschouwd als hun nationale en literaire schat) en het land *een historisch en existentieel recht*. De wens, die gedurende twintig eeuwen enkele keren per dag door Joden in het gebed werd uitgesproken de herbouw van Jeruzalem heeft tussen het volk en het land een band geschapen, die in de geschiedenis der mensheid zijns gelijke niet kent.

Het is de *identiteit* die het Joodse volk aan het land bindt.

Is er een betrekking tussen de terugkeer van veel Joden, als volk, naar het land van hun voorvaderen en de Bijbel, en zo ja, wat voor betrekking is dat?

Ik sla mijn Bijbel op en lees: „De Here ... verzamelt Israëls verdrevenen” (Ps.147:2) en „Ik zal u weghalen uit de volken en u bijeen vergaderen uit alle landen, en Ik zal u brengen naar uw eigen land ...” (Ezech.36:24) en veel andere profetieën die de inzameling der ballingen aankondigen. Dat *geeft me niet het recht* om net als sommige van mijn fundamentalistische vrienden te zeggen: „Die profetieën worden *nu* voor mijn ogen vervuld!”

Mijn conclusie is deze. Ik ben bij lange na geen fundamentalist. Ik leg geen direct, scherp omlijnd verband tussen wat de Bijbel zegt en wat ik vandaag in het land zie gebeuren. Maar ik ben overtuigd door wat ik zie en door mijn geloof dat *de terugkeer van het Joodse volk naar het land der vaders iets anders en meer is dan een zuiver sociaal en politiek fenomeen*.

Ateek stelt het probleem op de volgende dramatische manier(blz.78): „Nauw betrokken op de vraag van de Hebreeuwse Schriften is ons godsbeeld ... Wat ten diepste aan de orde is, is de natuur en de aard van God. Wat is God eigenlijk? Wat is Gods relatie tot de staat Israël? Trekt God eenzijdig partij voor Joden? Is dit een God van recht en vrede? Zulke vragen mogen op het eerste gezicht triviaal lijken en de antwoorden duidelijk. Niettemin zijn ze deel van een hele reeks vragen, die veel christenen in Israël-Palestina en daarbuiten nog steeds bediscussiëren ... De aard van God staat op het spel. Gods integriteit staat ter discussie.”

En op blz. 77: „De opvatting van de meeste Palestijnse en van veel andere Arabische christenen over de Bijbel, speciaal de Hebreeuwse Schriften of Oude Testament, is ongunstig beïnvloed door de stichting van de staat Israël ... De God van de Bijbel, tot dusver de God die redt en bevrijdt, wordt nu door Palestijnen beschouwd als partijdig en discriminerend. Voor de stichting van de staat (Israël) werd het Oude Testament beschouwd als een wezenlijk deel van de christelijke Schriften, verwijzend naar en getuigend van Jezus. Sinds de stichting van de staat hebben sommige Joodse en christelijke uitleggers het Oude Testament grotendeels zozeer als een zionistische tekst gelezen dat het voor Palestijnse christenen bijna weerzinwekkend is geworden. Daardoor is het Oude Testament onder zowel de geestelijkheid als leken in het algemeen in onbruik geraakt. De kerk is niet in staat geweest zich te verzoenen met de dubbelzinnigheden, vragen en paradoxen, speciaal met de directe toepassing op gebeurtenissen in Palestina in de 20e eeuw. De al dan niet uitgesproken, fundamentele vraag van veel christenen is, hoe het Oude Testament het Woord van God kan zijn in het licht van de ervaring die Palestijnse christenen hebben met het gebruik ervan om het zionisme te ondersteunen."

We moeten *onze theologische visie zuiveren*. Theologische problemen, zelfs de moeilijkste, ook Schriftuurlijke moeilijkheden kunnen niet worden opgelost door het veranderen van Bijbelteksten, omdat zij voor sommige (of zelfs veel) mensen een storende politieke bijbetekenis hebben.

Er zou veel over te zeggen zijn, maar dit artikel heeft een begrensde doel. Daarom beperk ik me tot drie opmerkingen:

1) *De Hebreeuwse Schriften* hebben voor christenen altijd een grote waarde voor hun geloof gehad, en *niet alleen* als „wijzend naar en getuigend van Jezus". Veel delen hebben een unieke geestelijke en morele betekenis, die universeel is voor mannen en vrouwen van alle tijden.

2) Een van de meest omstreden punten is dat van *verkiezing*, "uitverkoren volk". *Verkiezing, gekozen zijn is geen voorrecht! Het is roeping tot dienst*. Mozes en de profeten werden geroepen, apart gezet, uitverkoren voor de dienst van het uitroepen van Gods Woord. De apostelen werden door Jezus geroepen, uitverkoren, apart gesteld voor de dienst van de verkondiging van het Evangelie aan alle volkeren. Naim Stifan Ateek en ik zijn geroepen, uitverkoren, gekozen voor de dienst aan het Evangelie

De „verkiezing" van het volk Israël was er een tot *dienst*, zoals uitgedrukt in Ex.19:5,6 „ ... indien gij aandachtig naar Mij luistert, en mijn verbond bewaart, dan zult gij van alle volken Mij ten eigendom zijn, want de ganse aarde behoort Mij. En gij zult Mij een koninkrijk van priesters zijn en een heilig volk."

3) Een belangrijk, inspirerend en moedig standpunt voor een Palestijns theoloog zou inhouden niet *a priori* de verkiezing van het Joodse volk te

betwisten, maar deze te erkennen in haar historische en Bijbelse fundering. Dan zou hij in staat zijn op Israël een beroep te doen trouw aan zichzelf te zijn in zijn gedrag tegenover „de ander“ in het algemeen en de Palestijnen in het bijzonder.

Op geestelijke gronden schrijft Ateek o.a. (blz.104): „De landbelofte aan Abraham en zijn nageslacht na hem omvatte zijn beide zonen Ismaël en Izaäk. Aangezien, zoals beweerd wordt, de Joden de afstammelingen van de jongste zoon Izaäk zijn en de Arabieren van de oudste zoon Ismaël, zouden ze het land moeten delen.“ Dat zou logisch zijn. Maar indien, zoals de schrijver lijkt aan te nemen, deze passage beschouwd wordt als uitdrukking van Gods plan, moeten we wat nauwkeuriger de tekst bezien (Gen.17:19-21): „God zeide: ... uw vrouw Sara zal u een zoon baren, en gij zult hem Izaäk noemen, en Ik zal mijn verbond met hem oprichten tot een eeuwig verbond, voor zijn nageslacht. En wat Ismaël betreft, Ik heb u verhoord; zie, Ik zal hem zegenen, hem vruchtbaar doen zijn en uitermate talrijk maken ... en Ik zal hem tot een groot volk stellen. Maar mijn verbond zal Ik oprichten met Izaäk ...“

Veel andere Bijbelteksten geven uitdrukking aan dezelfde verbondsbelofte van God aan Abraham, Izaäk en Jakob (die de landbelofte insluit). Aangaande Ismaël herinnert Genesis (16:12) aan de woorden van de engel des Heren, die de toekomst voorzegt van de voorvader, zoals wordt beweerd, van de Arabieren. Zij die aan dergelijke uitspraken een profetische betekenis toekennen zouden in deze woorden een verklaring kunnen vinden voor sommige gebeurtenissen in de vroegere en huidige geschiedenis ...

Besluit

Justice and only Justice is een moedig en grootmoedig maar aanvechtbaar boek. Moedig en grootmoedig, wegens de eerlijke manier, waarop de schrijver veel feiten neerzet en enkele van zijn ideeën en standpunten weergeeft. Aanvechtbaar, om het grote aantal onnauwkeurigheden die overblijven ondanks zijn streven naar objectiviteit. Ook aanvechtbaar ondanks zijn oprechte openheid door de eenzijdige positie die de politieke betrokkenheid van de schrijver aan zijn theologisch denken oplegt. Ook aanvechtbaar door de manier waarop de schrijver veel Bijbelse perspectieven en gedachten bespreekt alsof het Woord van God vandaag geen belang zou hebben, omdat sommige mensen enkel overeenkomsten zien tussen dat Woord van God en een bepaalde politieke constellatie.

Ateek is een van de weinige Arabische theologen, althans voor zover ik weet, die de eerlijkheid, de kennis en (voorzover ik kan beoordelen) de nederigheid bezit vrede stichter te worden.....

Anderzijds is hij niet vrij van stereotypen, vaak omdat hij niet altijd van problemen de complexiteit inziet.

Het boek is uitdagend. Om de uitdaging voldoende op te nemen zou het nodig zijn een ander boek te schrijven.

Ds. Harry Smit, emeritus predikant in verschillende PKN-gemeenten, schrijver van : *'Een sterke vrouw'* en *'De ziel van Catharina'*.

Sinds de oprichting in 1989 is het Sabeel Ecumenical Liberation Theology Center, met het hoofdkantoor in Jeruzalem, een voortdurende bron van anti-Israëliëse propaganda in zowel de Verenigde Staten als Europa. Maar los van hun standpunten is er ook wel iets te zeggen over hun bedenkelijke theologie en exegese. Die vind je o.a. terug in de boeken en statements van Naim Ateek , de oprichter van Sabeel.

Naim Ateek is bij de Kerken vooral bekend vanwege zijn boek *Justice and Only Justice: A Palestinian Theology of Liberation* (New York: Orbis 1989).

Allereerst wil ik daarom met betrekking tot zijn exegese en theologie een voorbeeld geven uit dit boek. Op bladzijde 113 staat letterlijk:

"Jesus was born in Bethlehem, grew up in Nazareth, was baptized in the Jordan River, lived most of his life in the Galilee, was crucified, died, and was buried in Jerusalem. Jesus Christ's resurrection took place in Jerusalem. Therefore, the first witnesses to the Resurrection were Palestinians; the Church was born in Palestine as the early disciples and followers of Jesus were Palestinians. In Jerusalem on the day of Pentecost the Holy Spirit was poured out, the Gospel of the living Christ was first proclaimed in Jerusalem, and from Jerusalem his witnesses went out to the ends of the earth.

The Palestinian Christians of today are the descendants of those early Christians..."

(Vert: "Jezus werd geboren in Bethlehem, groeide op in Nazareth, werd gedoopt in de Jordaan, woonde het grootste deel van zijn leven in Galilea, werd gekruisigd, stierf en werd begraven in Jeruzalem. De opstanding van Jezus Christus vond plaats in Jeruzalem. Daarom waren de eerste getuigen van de opstanding Palestijnen; de Kerk werd geboren in Palestina omdat de vroege discipelen en volgelingen van Jezus Palestijnen waren. In Jeruzalem werd op de dag van Pinksteren de Heilige Geest uitgestort, het Evangelie van de levende Christus werd voor het eerst in Jeruzalem verkondigd, en vanuit Jeruzalem gingen zijn getuigen uit naar de einden van de aarde.

De Palestijnse christenen van vandaag zijn de afstammelingen van die vroege christenen...")

Het is ongelooflijk hoe hier de Joodse bevolking van het land vervangen wordt door Palestijnen. Jezus is volgens Ateek dus geen Jood, maar een Palestijn. Zijn taalgebruik is nog meer bijzonder omdat de term 'Palestina' stamt uit de 2^e eeuw van onze jaartelling en werd gegeven door keizer Hadrianus. Als dit alles geen domheid is, dan is het een bewuste vervalsing van de geschiedenis.

Maar er is nog veel meer over zijn Bijbelgebruik te zeggen. Zijn herhaaldelijke gebruik van Bijbelse taal en exegese doet duidelijk denken aan de "leringen van minachting", die de Joden verantwoordelijk houden voor de godsmoord, hun religie afschilderen als een unieke kwaadaardige kracht, en de diaspora definiëren als het gevolg voor de Joden van hun zonden. Ateek is niet de eerste Palestijnse christen die Bijbelpassages aanhaalt om zijn obsessie met Joodse misdaden te promoten, maar hij is wel een van de meest productieve christenen. Alleen de lutherse predikant Mitri Raheb uit Bethlehem kan hem evenaren. Helaas zijn Ateek en Raheb door de leiders van de belangrijkste protestantse denominaties aan het publiek in Noord-Amerika en Europa gepresenteerd als 'gematigden' en 'vredemakers'.

In zijn boeken stelt Ateek ook de zijns inziens *'beperkte en bekrompen, exclusieve'* zionistische lezing van de Bijbel aan de kaak. Daartegenover zet hij de *'universele, humanitaire, inclusieve'* strekking van de Bijbel. Deze tegenstelling doet sterk denken aan Marcion; het OT tegen het NT. Het OT is voor Ateek alleen van belang voor zover het NT daarin weerspiegeld wordt. Zonder dat heeft het voor hem *'behalve als boek over de geschiedenis en het erfgoed van het joodse volk geen persoonlijke betekenis'*. Buiten de universele strekking die in het NT in Jezus tot volle wasdom komt, is er weinig goeds te melden over het OT. Het is *'kleingeestig, bitter, hard, racistisch, op segregatie gericht, wettisch en kleingeestig, enghartig, xenofobisch, gewelddadig'*.

De volgende stap is dan snel gezet. De joden hebben hun eigen schrift niet begrepen. Zij hebben de werkelijke bedoelingen van God misverstaan. Zij kiezen voor de bekrompen lezing. Het zijn de Christenen die het OT op de juiste wijze verstaan en dan met name Ateek en zijn Sabeel instituut. *'Nu zijn het de vele Palestijnse christenen die het vaandel van de lijdende dienaar opnemen. Deze christenen zijn de ware (!) erfgenamen van de religieuze traditie van het christelijke geloof, die zowel uit het Oude als het Nieuwe Testament is voortgekomen.'* Het is de klassieke plaatsvervangings-theologie in een nieuw jasje. Uit ervaring met deze theologie weten we wat de laatste stap is. Die stap wordt ook door Ateek gezet.

Als God universeel is, gebonden aan volk noch land van Israël, noch aan de aan dat volk gegeven belofte, als de joodse God een provocatie is van deze universele God, dan wordt Jezus ontdaan van zijn jood-zijn. Hij is Palestijn, geboren onder een de Romeinse bezetting die lijkt op de huidige Israëliëse bezetting. De universele God heeft Joden als uitverkoren volk of een Jood om

zich te openbaren niet nodig. De God van Israël is losgemaakt van Israël en tot een algemene God gemaakt. Als dat zo is, bestaan er eigenlijk geen Joden. En, als er geen Joden bestaan dan is er ook geen Jodenstaat, Israël, nodig.

Exact dat noemt Abel Herzberg antisemitisme. De God van de Joden wordt ontkend en daarmee ook de Joden. Deze ontkenning is overwinning van de heiden die de hinder van zijn eigen geweten door deze God van de Bijbel niet kan verdragen. De heiden wil niet door deze God gestoord worden. Omdat hij deze God niet kan treffen, treft hij het volk dat aan Hem herinnert en met Hem verbonden is. Als dat niet kan, dan maar daar waar dat volk te raken is: de strijd tegen de Jodenstaat.